

KONZERVATÍV ÉRTÉK-E A SZABADPIACI VERSENY?

D U Š A N D O S T A N I Č

Amennyiben a konzervativizmust a „tökéletlenség filozófiájaként” (Noël O’Sullivan) vagy „a politika korlátozott válfajaként” (Anthony Quinton) értelmezzük, aligha találunk elvi magyarázatot arra, hogy az így meghatározott konzervativizmus miért ne lehetne összekapcsolható a piaccal. A spontán módon, történelmileg kialakult rend és a szabadpiaci cselekvés között ráadásul nem is nehéz észrevenni az összefüggést. Az emberi tökéletlenséget, az intellektuális és kognitív korlátokat, valamint az emberi cselekvés nem szándékolt következményeit hangsúlyozó konzervatív előfeltevésből valóban levezethető a piacpárti szemlélet. Mindemellett a piac a társadalmi fegyelem eszközeként és a társadalmi stabilitás fenntartásának módjaként is értelmezhető. Ám mindenek dacára úgy tűnik, hogy ez a kapcsolat kevésbé erős és magától értetődő, mint amilyennek első pillantásra tűnhet. A konzervatívok által hagyományosan hangsúlyozott intézményektől, kötelességektől és felelősségtől eltérően a piaci logika az emberek között szerződéses kapcsolatokat feltételez. A konzervatívok azonban éppen a hagyományos intézmények védelmében tiltakoztak a szerződéselvű logika ellen, kiállva amellett, hogy az állam, a nemzet vagy a házasság több pusztá szerződésnél. Esetleges-e a konzervativizmus és a piac közötti feszültség vagy lényegüket tekintve kibékíthetetlen ellentét feszül közöttük? E kérdés megválaszolásához történelmi távlatban kell újragondolnunk a konzervatívok szabadpiachoz való viszonyát.

ŐSKONZERVATÍV KRITIKÁK

Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az európai konzervatív hagyomány a kezdetek óta gyanakvással tekint mind a kereskedelemre, mint pedig a versenyre. A konzervatívok piachoz és versenyhez való viszonyulása elsősorban a kereskedelemhez és a pénzhez való kapcsolatukat – egészen pontosan a nemesség városokkal és a városi gazdasági élettel szemben táplált idegenkedését – tükrözi. Így az európai arisztokratikus-konzervatív hagyományban nagyon korán észrevehető a város és a falu szembenállása, amelyhez a városi gyárpar és a kereskedelem, valamint a falusi mezőgazdaság közötti ellentét társul.

Valójában a konzervatívok körében kezdettől fogva tapintható volt az idegenkedés a pénztől, a luxustól és a monetáris gazdaságtól. A kereskedelemre ugyanígy tekintettek, ezért a konzervatívok számára az uzsorás és a kereskedő lényegében nem különböztek egymástól. Tőlük származtak a kamatszédés tilalmára, valamint a kereskedelem korlátozására irányuló törekvések is, mivel

– Coke szavaival – „az uzsora egyenesen Isten törvényébe ütközik”. Solms gróf kérvényezte is a parasztok és az iparosok megvédését a mindent felvásárló és az országból kihozó kereskedőktől, akik az így létrejött hiányt importtal pótolva megkárosították a hazai iparosokat.¹ A korai konzervatívok szót emeltek a szabad vállalkozás bevezetését célzó abszolutista kísérletek ellen, amelyek a szabad szakmaválasztás lehetővé tételét és a céhek felszámolását szorgalmazták.

Az érdem szerinti előléptetés ellen című írásában Justus Möser azt az elvet bírálja, miszerint a katonaságban az előléptetésnek személyes érdemeken kell alapulnia, azt állítva, hogy az emberi természet okán mindenki a legjobbat gondolja magáról – ilyen gondolatokkal üzzük el a bánatot, reménykedünk a sikerben és folytatjuk a munkát. Ha azonban az érdemek döntenének, a sikertelenek sértve és megalázva éreznék magukat, és gyűlöletet és ellenségességet kezdenének táplálni az őket felülmúlókkal szemben.² Möser érvelése nem csupán az érdemalapú előmenetelre vonatkozik, hanem kifejezetten a verseny elleni érv. Amíg az emberi természet olyan, amilyen, a gyengébben teljesítőknek nehéz lesz beismerniük önmagukat, hogy egyedül saját magukat okolhatják a kudarcért. Ehelyett gyűlölni és irigykedni fognak a sikeresebbekre, és szenvedni fognak az alábecsültségtől. Möser ezzel rámutatott a meritokrácia érvényre juttatásának társadalmi és pszichológiai árára. A versengés végső soron a társadalom többségében frusztrációt szül, ezáltal ásva alá a közösséget és a hagyományos kapcsolatokat.

A kereskedelemmel szembeni ellenszenv később is nyomon követhető maradt. Felbukkan Herdernél is, aki szerint Németalföld elkerülhetetlen, fokozatosan közelgő bukásához egyenesen a kereskedői szellemiség vezetett. A kereskedőszellem és a kommercializáció Herder szerint erkölcsi romlást hoz, mert kiszorítják a bátorság, a valódi állami bölcsesség és a műveltség szellemét, míg végül mindenből áru lesz, s minden eladóvá válik. Röviden: a kereskedői mentalitás szellemtelenné teszi az államot.³ Már Herdernél is találkozunk tehát azzal az érveléssel, miszerint a kereskedői szellemiség erodálja az állam kulturális szintjét.

A kapitalizmus erőteljes konzervatív kritikáját a német romantikusok dolgozták ki. A piaci cselekvés talán legrosszabb következménye a vallás, a kultúra és az erkölcs általános hanyatlása, valamint a viszály és a diszharmónia elterjedése volt – vélekedtek. A piacgazdaság kedvez a materializmus és az általános haszonelvűség terjedésének, s csak azt becsüli meg, ami közvetlen, fizikai élvezettel jár, így kiszorítva a spiritualitást, a filozófiát és a művészetet.⁴ Friedrich Schlegel is ezen az úton jár, amikor *Utazás Franciaországba* című művében azt állítja, hogy „a nyereség és az uzsora” irányít mindent, és dönt mindenről. Lepetetlen ellenérzéssel mutat rá Metz városának nyüzsgő kereskedelmi életére: az utcákon egyik üzlet a másik mellett, tömegek és zűrzavar mindenhol, miközben az élet feloldódni látszik a vásárlás és a fogyasztás általános tevékenységeiben. Itt mindent megtalál az ember, ami kielégíti az érzékeket, de semmi olyat, ami megmozgatja a képzeletet.⁵ A romantikusokat különösen aggasztotta az a piac által meghonosított gondolat, miszerint minden elidegeníthető.

Adam Müller szerint a monetáris gazdaság „az aszociális szellem és az arrogáns egoizmus legáltalánosabb megnyilvánulása, a hamis elme és a téves felvilágosodás erkölcstelen bővölete”,⁶ amely lerombolja az emberek közötti szolidaritást és jóakaratot. E tekintetben Müller egyértelmű párhuzamot vont a felvilágosodás fejleményei, a franciaországi politikai forradalom és az angliai

konzervatív érvek a piaci versengés ellen

1 Panajotis KONDYLIS: *Konservativismus. Geschichtlicher Gehalt und Untergang*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1986. 179–180.

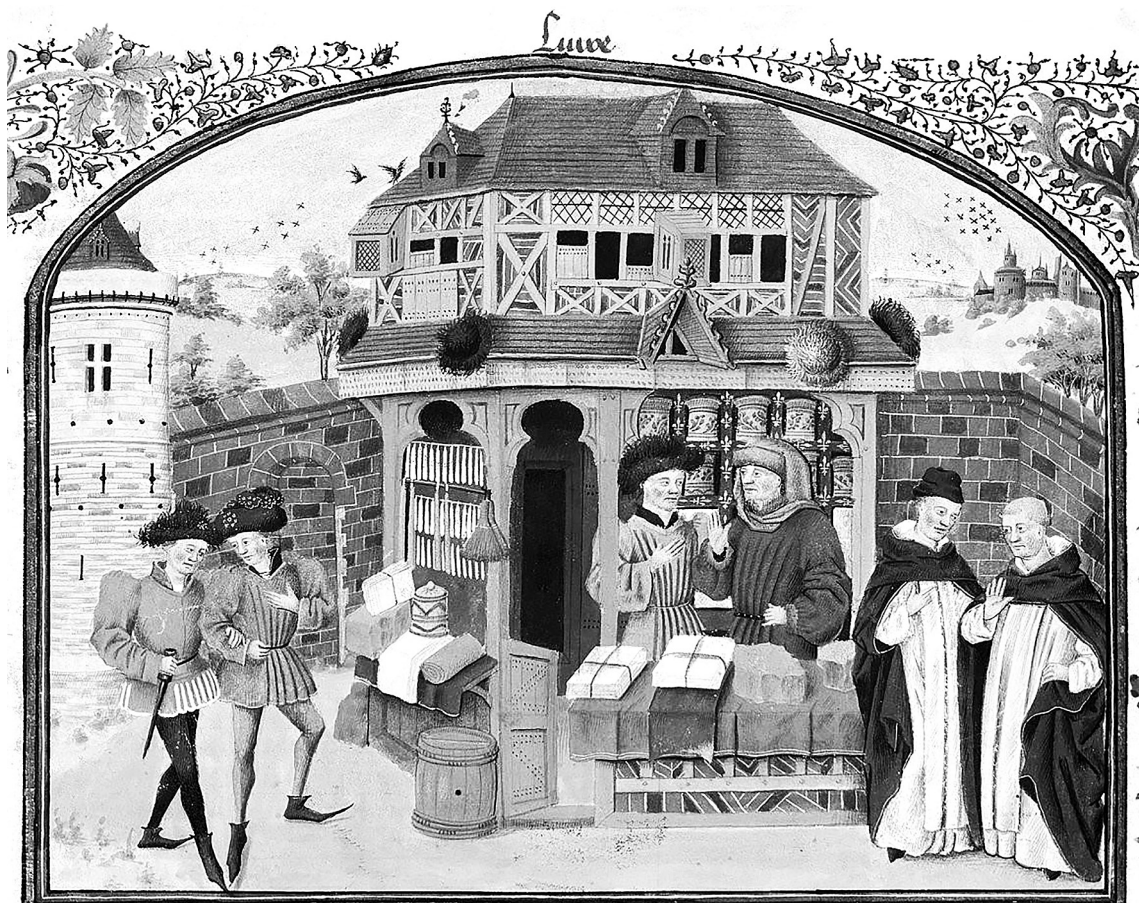
2 Justus MÖSER: *Keine Beförderung nach Verdinsten = Uö: Sämmtliche Werke*. 2. köt. Berlin, 1798. 190–194.

3 Johann Gottfried HERDER: *Journal meiner Reise im Jahr 1769*. Klett-Cotta, Stuttgart, 2008. 88–89.

4 „A kultúra növekedésével az igények sokrétűbbé váltak, az erkölcsi attitűdök pedig elmaradtak e fényűző találmányoktól, az élet élvezetének és kényelmének megannyi finomításától. Az érzékiség túl gyorsan hatalmas teret hódított. Ahogy az emberek kultiváltak természetüknek ezt az oldalát, és elveszték a legkülönbözőbb tevékenységekben és a legkényelmesebb önértetben, a másik oldal jelentéktelennek, szűknek és távolinak kezdett tűnni számukra.” Friedrich von HARDENBERG NOVALIS: *Glauben und Liebe oder der König und die Königin = Novalis Schriften*. 2. köt. Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1907. 158.

5 Uo. 69–70.

6 Adam MÜLLER: *Die heutige Wissenschaft der Nationalökonomie kurz und satzlich dargestellt = Ausgewählte Abhandlungen*. Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1921. 21.

Rendi állam –

Illusztráció Arisztotelész *Etikájának* VIII. könyvéhez a 15. század közepén (Wikimedia Commons)

ipari forradalom között. Müller elképzelése szerint a munkamegosztás negatív hatással bír az emberi fejlődésre. Művei tükrözik a piac szabadságával szembeni elkötelezettségét. A produktivitás érdekében a magánvagyonnak kapcsolódnia kell az általános – saját, tehát nemzeti, állami, azaz hazai – vagyonhoz. Álláspontjának illusztrálásaként a házasság példájára hivatkozik: az a kérdés, hogy egy meghatározott, állandó általános vagyon egyszersmind hozzátartozik-e az adott egyén vagyonához, ami ugyanaz, mintha azt kérdeznénk, hogy a házasság intézménye és szentsége egységes legyen, vagy a polgári rendtől függetlenül mindenki léphessen házasságra az ellentétes nem bármely képviselőjével.⁷ A feltételek nélküli szakmai és versenyszabadság így a kötöttségek nélküli, szabad szerelemhez hasonlóan a polgári rend bukását eredményezi. A romantikusok szerint a verseny és a szabadpiac nem szavatolhatja az egész javát.

Ezzel a piaccal szembeni bizalmatlansággal kéz a kézben járt a romantikusok idegenkedése a pénztől. Burke és Tocqueville például egyaránt ellenérzéssel viseltetett a cseppfolyós, ingó, pénzbeli javakkal szemben, az instabilitás vezető okainak nevezve őket. Ha nem minden eladó, nem is lehet minden értéket pénzben kifejezni. Müller természetesen nem akarta eltörölni a pénzt, sőt azt állította, hogy mivel a pénz végső soron a társasági lét, azaz a közösség szimbóluma, nélküle nem létezhet az emberi társadalom; hatalmát azonban korlátozni kívánta, és véleménye szerint ennek leghatékonyabb eszköze a hagyományos mezőgazdaság és a földtulajdon. Müller osztotta Burke feltevését, miszerint háború dúl a régi, nemesi, földbirtokon alapuló, valamint az újfajta, pénzbeli vagyon között. A pénz a változás és az instabilitás igényét vonja magával, míg a földben való érdekelttség stabilitást és felelősséget kíván.

Adam Müller érvrendszerét a következőképpen lehetne visszaadni: a pénz cselekvő ereje hatalmas és áldásos, de csak akkor, ha szemben áll vele az önálló mezőgazdaság, a művészet emberre gyakorolt hatása, a megfizethetetlen becsület

⁷ Adam MÜLLER: *Von der Gewerbefreiheit = Ausgewählte Abhandlungen*. I.m. 36.

és erény, valamint az előnyös korlátok mérséklő hatása. Vannak elidegeníthetetlen dolgok, és létezik oszthatatlan, magasabb rendű létezőtől származtatott mű, amely egyedül képes korlátokat szabni a pénzérdek katasztrofális behatásának az élet szent ügyeibe, hogy ne váljanak a pénz hajszolásának rabszolgáivá.⁸ Így már nem fogunk csodálkozni azon, hogy Müller kitarított amellett is, hogy a piac és a korlátlan verseny a szegénység növekedéséhez vezet! Úgy vélte, hogy az így létrejövő, nem „természetes”, hanem „mesterséges” szegénység a természetellenes üzleti környezet következménye. A „mesterséges szegények” nem pusztán anyagi értelemben nélkülöztek, hanem állapotukkal olyan „személyes és erkölcsi megaláztatás” is járt, amely a testi erejük teljes birtoában lévő szegények – ti. a rabszolgák – sajátja volt. A „szabad cselekvés ösztönétől” megfosztott szegényeket polgártársaik semmibe veszik – állította.⁹ Müller mindebből azt a következtetést vonta le, hogy az ilyen rend elkerülhetetlenül a nemzet két részre szakadásához vezet: a dolgozó, adózó réteg és a dologtalan tőkés és földbirtokosok közötti ellentét osztályharcot és forradalmat eredményezhet.

Kijelenthetjük, hogy a romantikus konzervatívok már azelőtt felfedezték a szociális kérdést, hogy a baloldali hegelianusok megalkották volna a proletariátus fogalmát.¹⁰ Mivel az egyes ember minden esetben egy család, vállalat és település közösségéhez tartozik, és életben-holtában elkötelezett feléjük, ezen intézményeknek kötelességei vannak tagjaikkal szemben, és gondoskodniuk kell róluk. Senkit sem szabad a piaci erővel szemben védtelenül hagyni!

Mindemellett az állam olyan hatalomnak tekinthető, amelynek fegyelmeznie kell a gazdaság erőit. Friedrich Schlegel szerint az állam feladata a tulajdoncseré felügyelete és minden erő egyesítése egy közös cél elérése érdekében. Az állam ügyel arra, hogy az egyik oldalon ne halmozódjon fel túl nagy vagyon, a másik oldalon pedig ne szaporodjon fel a szegénység.¹¹ Schlegel azt is javasolta, hogy külkereskedelemmel csak az állam foglalkozhasson.¹² Nem nehéz felfedezni a párhuzamot Schlegel, Müller és Baader¹³ munkássága, valamint a Fichte által *A zárt kereskedőállam* című művében lefektetett, kereskedelmet, profitot, pénzt és állami beavatkozást érintő elképzelései között.

A fejlődés ezen útja nem csupán a 19. századi német nyelvterületet jellemzi. Franciaországban Louis de Bonald úgy vélte, hogy „a kereskedelem, az ipar és a nagyváros éppoly felforgató a »megalkotott« társadalomra nézve, mint a jakobinusok természetjogi doktrínái”.¹⁴ A város fokozza az egyének közötti távolságot, gyengíti a házasságot és a családot, valamint az életben mindennek pénzben kifejezhető karaktert tulajdonít. Nagy-Britanniában Coleridge és Thomas Carlyle fogalmazott meg hasonló gondolatokat.

”
a romantikus
konzervatívok
fedezték fel
a szociális kérdést

SZOCIÁLIS KÉRDÉS JOBBRÓL NÉZVE

A 19. század a konzervatív táboron belül megosztottsághoz vezetett. Egyrészt nyomon követhető a konzervatívok azon törekvése, hogy minél közelebb kerüljenek a liberálisokhoz, másrészt tapintható a társadalmi kérdésekben a konzervatív áramlat megjelenése. A szociálkonzervatívok érzékelték a társadalmi kérdések súlyát, és azokat a közösségi élet olyan válságaként értelmezték, amelyet a jótékonyági szervezetek képtelenek megoldani. Hermann Wagener szerint e válságot a gazdasági liberalizmus társadalomromboló erői okozták,

8 MÜLLER: *Die heutige Wissenschaft...* I.m. 22.

9 Adam MÜLLER: *Über die Errichtung der Sparbanken = Ausgewählte Abhandlungen.* I.m. 67., 68.

10 Franz von BAADER: *Über das dermalige Mißverhältnis der Vermögenslosen oder Proletairs = Franz von Baaders Schriften zur Gesellschaftsphilosophie.* Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1925. 319–338.

11 Friedrich SCHLEGEL: *Die Entwicklung der Philosophie in zwölf Büchern = Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe.* 13. köt. Schöningh Verlag, München, 1964. 120.

12 Uo. 120., 129.

13 Lásd például: Franz von BAADER: *Über das sogenannte Freiheitssystem = Franz von Baaders Schriften zur Gesellschaftsphilosophie.* Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1925. 9–21.

14 Idézi: Robert NISBET: *Conservatism: Dream and Reality.* Routledge, London, 2017. 77. (Magyarul: Robert NISBET: *Konzervativizmus: álom és valóság.* ford. BECK András, Tanulmány, Pécs, 1996. – a Szerk.)

amelyek szétzúzták a társadalmi-gazdasági rend régi, hagyományos és szerves struktúráit, általános elszegényedéshez és nyomorúsághoz vezetve.¹⁵

A munkásforradalom szörnyűségeinek elkerülése érdekében komoly szerkezeti reformok végrehajtására és a munkásosztály államba történő integrációjára volt szükség. Lorenz von Stein, a szociális konzervativizmus legjelentősebb alakja például felismerte, hogy a kizsákmányolás és az átfogó értelemben vett szegénység az ipari társadalom és a piac feletti nem létező uralom szükséges velejárója. Stein szerint az ipari társadalom a szegénység új, tömeges formáját, az anyagi és szellemi elnyomorodást hozza magával. Igen úttörő módon a következőket állapította meg: „A közelmúltban a hangsúly okkal volt ezen az ipari szegénységen, semmint a szegénység bármely más formáján. Ennek oka, hogy az nem pusztán esetleges és átmeneti helyzet, hanem az ipari társadalom elkerülhetetlen következménye”.¹⁶

Stein azonban nem csupán a munkások által elszenvedett anyagi nyomorról beszélt, hanem érdekelte lelki szegénységük is, mivel ugyanazon cselekedetek napi megismétlése nem pusztán a testet, hanem a lelket is kizökkenti természetes egyensúlyából. Nem nehéz észrevenni a Stein által lelki szegénységnek hívott jelenség, valamint a Schleiermacher és Müller által korábban már leírtak közötti hasonlóságokat. Az elnyomorodás, folytatta Stein, akkor nyeri el teljes értelmét, ha megértjük, hogy nem pusztán szegénységet, hanem magát újratermelő, örökletessé váló nyomort jelent.¹⁷ Minőségileg új jelenségről van tehát

szó, mert míg a közönséges szegénység a munka hiányának eredménye, addig az elnyomorodást a munka és az azért kapott bér termeli ki. Másként megfogalmazva: a dolgozók saját munkájuk által képtelenek megha-

ladni saját társadalmi pozíciójukat. Ez a munka tehát nem felszabadít, ahogy a filozófusok egykor hitték, hanem éppen ellenkezőleg: leigáz.

A munka és a tőke, a gazdagok és a szegények szembeállítását Stein szerint csak további konfliktusokhoz vezet, melyek logikus következménye a társadalmi forradalom. A forradalom kitörésének megakadályozása érdekében Stein átfogó reformokat szorgalmazott, miközben nem állt szándékában eltörölni a társadalmi egyenlőtlenségeket, lerombolni a hierarchiát vagy felszámolni a munka és a tőke közötti ellentéteket, amelyekről azt tartotta, hogy mindaddig fennállnak, amíg az emberi társadalom létezik. Stein természetesen a magántulajdon eltörlését sem szorgalmazta, mivel a többi konzervatívhoz hasonlóan úgy vélte, hogy a szabadságot a tulajdon teszi lehetővé. Szociális reformja értelmében a munkások számára lehetővé kell tenni a tulajdonszerzést és az oktatás elérését, vagyis azt, hogy saját munkájukkal kerekedjenek felül a szegénység helyzetén. „E társadalomban a személyes szabadság definíciója tehát abban áll, hogy az utolsó munkásnak is lehetősége van tőketulajdonossá válni.”¹⁸

Stein rendszerének háttere híven tükrözi annak jellegzetesen konzervatív alapjait. Munkásságában arra is találunk utalást, hogy a piac és a verseny korlátlan erői, amennyiben akadálytalanul fejthetik ki hatásukat, elpusztítják a közösséget, alávetettséghez, sőt szabadsághiányhoz vezetnek. Stein szerint ezért az államnak meg kell őriznie a közösséget, és lehetővé kell tennie minden tagjának egyéni fejlődését. Az államnak ebben az értelemben nem csupán joga van beavatkozni a folyamatokba, hanem erkölcsi kötelessége is. Stein ebbéli felfogását a „szociális királyságról” alkotott elképzelése koronázza meg. Stein és Wagener szemében a király – régi konzervatív értelmezés szerint – a nemzet atyja és védelmezője.

A társadalmi reformok konzervatív hangsúlyozása bizonyos értelemben egyben a régi konzervatív, földbirtok alapú társadalom eszményétől való el-

a piac és a verseny korlátlan erői elpusztítják a közösséget

15 Vö. Hans-Christof KRAUS: *Hermann Wagener = Politische Theorien des 19. Jahrhunderts. Antworten auf die soziale Frage*. 3. köt. szerk. Bernd HEIDENREICH, Hessische Landeszentrale für politische Bildung, Wiesbaden, 2000. 176.

16 Lorenz von STEIN: *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*. 2. köt. Leipzig, 1850. 75.

17 Uo. 83.

18 von STEIN: *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*. I. köt. 1. CXXVIII.

Die deutsche Sozialversicherung steht in der ganzen Welt vorbildlich und unerreicht da.

Die Krankenversicherung

Bei der ihrer Einführung im Jahre 1885 rund 18 Millionen Menschen auske Oorkommen. Seit der Reichversicherungsordnung von 1911 erstreckt sie sich sogar auf etwa die doppelte Anzahl.

1885 1900 1913

Für ärztliche Hilfe und Medikamente wurden 1885 18 Millionen Mark aufgewendet, dagegen im Jahre 1913 311 „

Von 1885 bis 1913

Unfall-Versicherung 2,5 Milliarden M.

Kranken-Versicherung 5,6 Milliarden M.

Invaliden und Hinterbliebene 2,7 Milliarden M.

Tägliche Leistung 1913 mehr als 2 1/4 Millionen M.

Altersversicherung

Seit der Errichtung dieses Zweiges der Sozialversicherung hat das Alter auch für den besitzlosen Arbeiter seine Gefahren verloren.

480 1/2 Millionen Mark hatten in der Zeit von 1891 bis 1913 528 000 Altersrentner zuzügte Versicherung sind 16 Millionen

Invaliden-Fürsorge

10 Millionen Invaliden der Arbeit wurden im Jahre von 1903 bis 1913 eine Summe von 900 Millionen Mark ausbezahlt.

Neben der Unterstützung im Invaliditätsfall hat Deutschland durch den Gewerkschutz auch vorzüglich Gutes geleistet.

11 Milliarden Mark

wurden in der deutschen Arbeiterversicherung-Sozialfürsorge- in der Zeit von 1885 bis 1913 aufgewendet.

Krankenversicherung 1912 in Beiträge in Millionen Mark	Deutschland 464	England besitzt ähnliche Einrichtungen erst seit Mitte 1912	Frankreich 41
Leistungen " " "	426		24
Verhältnis von Leistung zu Beitrag	92%		59%
Leistung pro Fall in Mark	65		40

Hinterbliebenen-Fürsorge

ist ein neuer Zweig der Arbeiter- und Anstestellten-Fürsorge (seit 1912).

Alle diese Massnahmen haben zu vermehrter Arbeitsfreudigkeit und Leistungsfähigkeit der deutschen Arbeiterschaft geführt.

távolodást is jelentette, valamint annak felismerését is magával hozta, hogy a meglévő szakpolitikák képtelenek az elszegényedés problémájának megoldására. Ez a szakítás nyilvánvaló Wagenernél, aki szerint mivel földbirtokok nincsenek, létre kell hozni valami újat, ami a szerepüket átveheti.

Jóleti állam – A bismarcki társadalombiztosítási rendszert népszerűsítő ábrázolás (Deutsches Historisches Museum / Lebendiges Museum)

MODERN SZOCIÁLKONZERVATÍVOK

A 20. századi konzervatívok még az előzőknél is messzebbre mentek, főként a német konzervatív forradalom szerzői esetében. Hans Freyer a piacgazdaságot az etnikai nacionalizmus (*völkisch*) szemszögéből bírálta, mivel véleménye szerint az rombolja a nemzetet és annak identitását. Freyer Mösertől és Herdertől vette át a partikularizmusok, az egyediség és a kulturális sajátosságok tiszteltét, bírálva a kapitalizmust, amely eltörli ezen sajátosságokat, és megfosztja az életet azoktól az érzésektől, amelyeket csak a nemzetben is testet öltő kollektivitás és a sajátos nemzeti kultúra adhat. Végül Freyer arra a következtetésre jut, hogy a „nyitott társadalom” nélküli az érzékek világát.¹⁹ Egyes konzervatívok, mint például a poroszágot a szocializmus német változataként hirdető Oswald Spengler, egy nemmarxista szocializmusért szálltak síkra. Spengler számára a fő kérdés az, hogy a kereskedelem fogja-e uralni az államot, vagy az állam fogja-e uralni a kereskedelmet. Így írt:

„A konzervatívok számára csak tudatos szocializmus vagy megsemmisülés létezhet. Azonban szabadulnunk kell a demokrácia angol és francia formáitól. Megvan a sajátunk. A szocializmus értelme az, hogy az életet nem a gazdagok és a szegények ellentéte uralja, hanem a teljesítmény és a képességek által meghatározott rang. Ez a mi szabadságunk: az egyén gazdasági szeszélyeitől való megszabadulás.”²⁰

19 Jerry MULLER: *The Mind and Market. Capitalism in Modern European Thought*. Knopf, New York, 2002. 278–282.

20 Oswald SPENGLER: *Preußentum und Sozialismus* [1919] Beck, München, 1920. 98. (Magyarul: Oswald SPENGLER: *Poroszág és szocializmus* [1919] = Uő: *Válságok árnyékában. Filozófiai írások*. ford. CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó, Noran Libro, Bp. 2013. – a Szerk.)

Szociális állam –

Országút Pápára, az út jobb oldalán ONCSA-házakkal, 1943 (Fortepan / Lissák Tivadar)

Arthur Moeller van den Bruck olyan konzervatív volt, aki „megőrzésre érdemes rendet” akart teremteni. Ebben az új rendszerben a szocialista eszmék különleges helyet kapnának, írta, így a marxista szocializmus ellen harcolva állíthatta, hogy „minden népnek megvan a maga szocializmusa”, és hogy „a konzervatív fő ellensége a liberális”.²¹

Franciaországban Charles Maurras úgy vélte, hogy a kapitalizmus és a plutokrácia éppúgy bűnös a hagyományos társadalom lerombolásában, mint a demokrácia és a szocializmus. Maurrast viszolygással töltötte el az „önérdek vak konfliktusára és [...] az egyéni előnyök fékezhetetlen hajszolására” hagyatkozó gazdasági és társadalmi rend.²² Az általa hirdett paradicsom helyett a hagyományos társadalom kötelékeinek levetése új rabszolgaságot kínál, melyben az elnyomó immár a mindenféle felelősségtudatot nélkülöző, arctalan pénz hatalom. „Ez a leginkább abszolút és mind közül legfelelőtlenebb dominancia az, amely a fejlettnek nevezett országokban uralkodik. Amerikában kezd nagyobb súllyal bírni, mint a vallás; Európában csak azért nem történik ez, mert a véren alapuló politikai hatalom gyámsága alá helyezik” – írta.²³ Maurras ezáltal megismételte a régi konzervatív alapvetést, miszerint a hagyományos rend jobb volt, mint a modern társadalom.

A konzervatívok és a liberálisok közeledésének tendenciája azonban a 20. században is folytatódott. Ennek okai elsősorban a II. világháború és a hidegháború tapasztalatai, valamint az utóbbit követő időszakban a jóléti állam számos, nyilvánvalóvá váló gyengesége voltak. A konzervatívok nem haboznak megjegyezni, hogy a jóléti állam hosszú távon árt azoknak az embereknek, akiket szolgálni szándékozik, jóllehet időnként még a liberálisokhoz közeledni igyekvő konzervatívok körében is megfigyelhető bizonyos szkepticizmus a piaci erőkkel szemben.

Ernst Nolte megállapítja, hogy a piac nem lehet a totális vagy az egyetlen valóság. Az ellenrealitások között említhetjük a piaci szabályokat, a rendőrséget, az államot, az idealizmust és az érzelmeket. E nélkülözhetetlen ellenhatások nélkül a piac nem létezhetne, az állam jótékony vagy szociális célú kezdeményezéseinek hiánya pedig a kétségbeesett szegények körében súlyos lázadásokhoz

21 Arthur MOELLER VAN DEN BRUCK: *Das dritte Reich* [1923] Berlin, 1931. 29, 246.

22 Charles MAURRAS: *The Politics of Nature = The French Right*. szerk. J. S. McCLELLAND, Harper & Row, New York, 1970. 265.

23 Charles MAURRAS: *The Future of the Intelligentsia & For a French Awakening*. Arktos, London, 2016. 7.

vezethetne – óvott. A piac létezéséhez külső, nem a piac által vezérelt intézményekre – független igazságszolgáltatásra, fogyasztói szervezetekre és végső soron az államra – van szükség. Az „énközpontú ördögök” által alkotott, „tisztán kapitalista” társadalom ezért megvalósíthatatlan, a verseny elvének kiterjesztése a társadalmi élet valamennyi területére pedig káros. Nolte felismerte ezen kívül a vállalkozók politikai gyengeségeit is. Míg gazdasági fellendülés idején a vállalkozók a határok megnyitását és a munkaerő behozatalát igénylik, hanyatló időszakokban a munkanélküliek ellátását az államra hagyják – az államnak tehát fegyvelnie kell a tőkések, egyszóval a „struktúra” és a „verseny” között bizonyos egyensúlyt kell teremteni.²⁴ Nolte nézetei tükrözik a piac „megfegyvelését” sürgető régi konzervatív szándékot.

Ezt, vagyis a piac megfegyvelésének és negatív hatásai korlátozásának igényét megfigyelhetjük Roger Scrutonnál is. Az angol filozófus szerint „egy valóban spontán rendben a korlátok már adottak, szokások, törvények és erkölcsök formájában”, majd úgy folytatja, hogy „bár Hayeknek igaza lehet abban, hogy a szabadpiac és a hagyományos erkölcs egyaránt a spontán rend formái, és mindkettő episztemikusan igazolandó, ebből nem következik, hogy a kettő nem kerül összetűzésbe egymással”.²⁵ A piac tehát nem működhet megfelelően a megállapodásokat be nem tartókat érintő jogi és erkölcsi szankciók támogató ereje nélkül, „a modern gazdaságok azonban olyan módszereket fejlesztettek ki a költségek elkerülésére vagy áthárítására, amelyek hatékonyan hatástalanítják a tisztességtelen vagy manipulatív magatartásból eredő retorziókat.”²⁶ Scruton a piac fegyvelésének feladatát nem az államra bízna; a modern konzervativizmus így mind a piac, mind az állam csapdáit igyekszik elkerülni. Ezért „az állam szerepe – legalábbis ideális esetben – egyszerre kevesebb, mint amit a szocialisták követelnek, és több, mint amit a klasszikus liberálisok megengednek. Az állam célja a civil társadalom megvédése külső ellenségeitől és belső zavaraitól. [...] az állam nem szorítkozhat pusztán éjjeliőrszerepre. Másrészt az állam nem lehet az egalitáriusok által szorgalmazott univerzális ellátó és szabályozó”.²⁷ Valójában ez nem más, mint az *oikos* visszahelyezése a gazdaságba (*oikonomia*), előbbi nélkül ugyanis a közgazdaságtan gyakorlati tudomány helyett a marxizmushoz vagy a fasizmushoz foghatóan örült ideológiává válik. Röviden: a konzervatívok nem hajlandók feláldozni a közösséget, a szuverenitást és a hagyományt a bálványozott gazdasági növekedés és a globális piac oltárán.

a konzervatívok számára
a piac nem érték

KÖZÖSSÉGELVŰ MEGOLDÁS

Mindebből következően kijelenthetjük, hogy a konzervatívok számára a piac nem érték. A konzervatívok mindig is mélyen aggódtak a szabadpiac és a korlátlan verseny nemkívánatos hatásai miatt. A piacot veszélyes hiányosságokkal terhelt mechanizmusnak tekintették, amely aláássa a közösségi életet, a hagyományos struktúrákat, a vallást, az erkölcsöt és a kultúrát. Minden olyan kiállás a verseny védelmében, amely önmagában a versenyben lát értéket és mindenhol piaci elvek érvényesítéséhez ragaszkodik, idegen a konzervativizmustól. Ráadásul a globális piac erői napjainkban több szálon kötődnek a baloldal programjához, mint a konzervativizmushoz. A piacnak és a versenynek saját területükre kell korlátozódnuk és ellenőrzöttnek kell lenniük. A konzervatívok egyetértenek Othmar Spann szavaival, aki szerint *a gazdaságnak kell a nemzetet szolgálnia, nem pedig fordítva*. A konzervatív gondolkodásban az idők múlásával csupán a piaci erők megfegyvelésének módszerei és mértéke volt az, ami megváltozott. ■

(Fordította: Sullivan Ferenc)

24 Ernst NOLTE: *Späte Reflexionen. Über den Weltbürgerkrieg des 20. Jahrhunderts*. Karolinger Verlag, Wien, 2011. 218–223.

25 Roger SCRUTON: *How to be a Conservative*. Bloomsbury, London, 2014. 57.

26 Uo. 58.

27 Uo. 136.